

דרישונות

פרשת נח, תשע"ט, מספר 1289

על מעמדם המורכב של בעלי החיים בפרשת נח יעל שמש

בתיבה, ככתוב: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵינָה, וַיַּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׁכּוּ הַמַּיִם" (בר' ח:א). יתרה מזאת, לאחר המבול, ה' כורת ברית גם עם בעלי החיים, בהבטיחו לאדם ולכל "נפש חיה" כי לא יוסיף להביא מבול על הארץ, והוא קובע בשמים את אות הקשת (בר' ט:ח-יז).

ספרות המדרש על הפרשה מעצימה את היחס החיובי כלפי בעלי החיים. כמה מדרשים מדגישים את הטרחה הרבה שטרחה נח ובניו כדי לכלכל את בעלי החיים שבתביבה, ואת השכר הטוב שקיבלו על טרחתם. אחד המדרשים מביא דו-שיח בין אברהם ובין מלכיצדק, הלוא הוא שם בנו של נח (לפי המדרש), וממנו עולה שה' חמל על נח ובניו והוציאם מהתיבה בזכות הצדקה שעשו עם בעלי החיים:

שאמר (אברהם) למלכי צדק (=שם, לפי המדרש): כיצד יצאת מן התיבה, אמר ליה בצדקה שהיינו עושים שם, אמר לו וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה, וכי עניינים היו שם, והלא לא היו שם אלא נח ובניו, ולמי הייתם עושין צדקה? אמר ליה: על הבהמה ועל החיה ועל העוף, לא היינו יושנים, אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה.¹

באשר למבנה התיבה בת שלוש הקומות – "תחתים שנים ושלישים תעשה" (בר' ו:טז), מוסבר בתלמוד הבבלי: "תחתים שנים ושלישים תעשה, תנא: תחתים לזבל, אמצעיים לבהמה, עליונים לאדם" (סנהדרין קח ע"ב; וכן מדרש אגדה [בובר] בראשית, נח, טז ו' רש"י ועוד). כמה שונה תיאור זה מהמציאות של "המשלוחים החיים" כיום; עגלים וכבשים המגיעים באוניות מאוסטרליה או מאירופה למזרח התיכון, ולישראל בכלל זה, כשהם מתבוססים בהפרשותיהם.²

לעומת ההיבטים החיוביים הללו ביחס לבעלי החיים בפרשתנו, יש בה שני היבטים מטרידים. ראשית, העובדה שנח מקריב קורבן מן החי. ושנית, ההיתר לאכול בשר. בכך נעסוק להלן.

¹ מדרש תהלים (שוחר טוב), לו, א, ד"ה "לדוד". על הטרחה הרבה שנגרמה לנו ולבניו בגין הטיפול בבעלי החיים ראו גם בבלי, סנהדרין קח ע"ב; תנחומא (ורשה), נח, ט.

² על המשלוחים החיים ראו בערך ['משלוחים חיים'](#) בוויקיפדיה. בהערה הזו מובא הד"ח של הוטרנירית האוסטרלית ד"ר לין סימפסון, שאמור היה להיות חסוי, אך נחשף בטעות והועלה לרשת. לעצומה של רבנים אורתודוקסים נגד המשלוחים החיים ראו <http://live-transport.co.il/rabbis>

"תיבת נח" הפכה לסמל תרבותי, ופרוייקטים שונים לשימור המינים ברחבי העולם מכוונים בשם זה, שהרי הסיפור המקראי על תיבת נח מביע דאגה לשמירת המינים של בעלי החיים. במאמר זה אבקש לבחון את מעמדם המורכב של בעלי החיים כפי שהוא עולה מפרשתנו, פרשת "נח". אך תחילה אראה בקצרה שמעמד מורכב זה בא לידי ביטוי כבר בפרשת "בראשית".

א. מעמדם המורכב של בעלי החיים בפרשת "בראשית"

מצד אחד, פרשת "בראשית" כוללת היבטים חיוביים רבים ביחס לבעלי חיים: בעלי החיים הם ברואי ה' (א:כ-כא, כד-כה) ומכונים "נפש חיה" (א:כ, כד, ל ועוד), בדומה לאדם ובשונה מהצמחים; חלקם (אלו שבשמיים ובים) זוכים לברכת ה' (א:כב) וה' אף רווה נחת מבריאת בעלי החיים כולם: "וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב" (א:כא, כה). בעלי החיים שביבשה אף נבראו באותו היום שבו נברא האדם, ביום השישי, ויש בכך כדי להעיד על הקרבה שבינם לבנינו. בנוסף, מפרשת "בראשית" עולה, שהכוונה הא-לוהית הראשונה באשר לתזונת האדם וכל חי הייתה תזונה מן הצומח בלבד: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ. וְלִכְל חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן" (א:כט-ל).

אולם מצד אחר, האדם לבדו נברא בצלם האל, ה' דיבר עמו ישירות ואף העניק לו ברכת שלטון על בעלי החיים (בר' א:כו-כח). טיבו של שלטון זה אינו לגמרי נהיר, אך הוא בא לידי ביטוי בקורבן מן החי של הבל, שדווקא הוא התקבל על-ידי ה' (בר' ד:ד).

כאמור, מעמדם המורכב של בעלי החיים מוצג גם בפרשת "נח", ובכך יעסקו שלושת הסעיפים שלהלן.

ב. היבטים חיוביים ביחס לבעלי החיים בפרשתנו

נח מצווה להציל את כל סוגי בעלי-החיים, בלא קשר לשאלה אם מועילים הם למין האדם אם לאו. מכך נראה, שיש להם תכלית קיום עצמאית, ושהם לא נבראו אך ורק לשמש את האדם.

כאשר ה' מחליט לשים סוף למבול, הוא זוכר לא רק את נח ובניו ביתו אלא גם את בעלי החיים שעמם

* פרופ' יעל שמש, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן, ראש המרכז לחקר האישה ביהדות על שם פניה גוטספלד הלר.

נתתי לכם את כל" (בר' ט:ג). הסברים שונים ניתנו להיתר הזה; לעיתים הם משלימים ולעיתים סותרים.⁴ כך למשל מסביר ר' יוסף בכור שור בפירושו על אתר, שבעלי החיים ניצלו בזכות נח, ולפיכך מותר לנח ולצאצאיו לעשות בהם כטוב בעיניהם. לעומתו, אברבנאל מציע הסבר פרגמטי: המבול השחית את הצמחייה ולכן נח ובניו חייבים היו לאכול מן החי. יש הטוענים כי ההיתר לאכילת בשר נובע מכך, שלאחר המבול עלתה הרמה הרוחנית של המין האנושי.⁵ לעומתם, הרא"ה קוק טוען בדיוק ההפך: "הרפיון האנושי, הנמשך גם כן מנפילתו המוסרית" של המין האנושי הוא שהביא להיתר הזמני לאכול בשר, והיתר זה עתיד להתבטל כאשר המין האנושי יתנער וישוב להכרה המוסרית הראויה.⁶ אך כל עוד מצוי האדם בשפלותו ובחולשתו, ההוראה שלא לאכול בשר הייתה גורמת לקלקלה, משום "שהתאוה הבהמית לאכול בשר, כשהיתה מתגברת, לא היתה אז מבחנת בין בשר אדם לבהמה".⁷ הסבר אחרון זה מתיישב עם המסקנה שהביע ה' בסמוך, קודם לאכילת הבשר, בדבר יצר לב האדם הרע מנעוריו, ואף עולה בקנה אחד עם תפיסת מדרש ויקרא רבה ורמב"ם, שהוזכרו בסעיף הקודם, באשר לאי-הנחת האלוהית מעניין הקורבנות.

לסיכום, פרשתנו, בדומה לפרשת "בראשית" שלפניה, מציגה יחס מורכב כלפי בעלי החיים: ה' דואג להצלת כל המינים של בעלי החיים, ולאחר המבול כורת עימם ברית. לעומת זאת, פרשתנו כוללת גם את קורבנו של נח לה' והיתר לאכילת בשר. ראינו שניתן לפרש את שני אלה כחלק ממסקנתו העגומה של ה', שיצר לב האדם רע מנעוריו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ להרחבה בנושא זה ראו Yael Shemesh, "Vegetarian Ideology in Talmudic Literature and Traditional Biblical Exegesis", *RRJ* 9 (147-148), pp. 141-165 (2006).

⁵ כך למשל בעל ה"כלי יקר", בפירושו לבר' ט:ב: "ומה שלא התיר אכילת בשר לאדם לפי שכל עם הארץ אסור לאכול בשר, אבל נח שעסק בתורה הותרה לו" (ר' שלמה אפרים לונטשיץ, **כלי יקר על התורה**, חלק א: בראשית - שמות, ירושלים תשמ"ח, עמ' לא).

⁶ ראו חזון הצמחונות והשלום מבחינה תורנית, ליקט וההדיר דוד כהן, ירושלים תשכ"א, עמ' יג.

⁷ שם, עמ' יד.

ג. הקרבת קורבנות מן החי בידי נח

על פי הכתוב, הפעולה הראשונה שעשה נח, לאחר שיצא מן התיבה, היא הקרבת קורבנות מכל בעלי החיים הטהורים שהיו בתיבה: "ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל בהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח" (בר' ח:כ). האם הייתה פעולה זו לרצון ה' יש להזכיר את דעת המדרש בויקרא רבה וכן דעת רמב"ם, ולפיה כל נושא הקורבנות הוא התפשרות של האל עם הטבע האנושי, החש צורך להקריב. וכך נאמר במדרש ויקרא רבה (מהדורת וילנה, אחרי מות, כב):

לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים, דכתיב (וי' ז'): "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים". ואין שעירים אלו אלא שדים שנאמר (דב' ל"ב): "ויזבחו לשדים". ואין שדים אלו אלא שעירים שנא' (יש' י"ג) "ושעירים ירקדו שם". והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה, ופורעניות באות עליהם. אמר הקדוש ברוך הוא: יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד, והן נפרשים מעבודת כוכבים והם ניצולים. הה"ד "איש איש מבית ישראל" וגו'.

רמב"ם מבהיר, שאילו היה אומר משה לעם ישראל שה' אינו חפץ בקורבן בעלי-חיים,

זה היה באותם ימים דבר שאין להעלות על הדעת לקבלו, בהתאם לטבע האדם אשר לעולם נוח לו במה שהספין אליו. הדבר היה דומה באותם ימים כאילו בימינו היה בא נביא הקורא לעבוד את האל והיה אומר: "האל ציווה עליכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תשוועו אליו בעת צרה. עבודתכם תהיה רק מחשבה בלי מעשה כלל" (מורה נבוכים, ג, לב [מהדורת שוורץ, עמ' 533]).

רמב"ן תוקף בחריפות את עמדת רמב"ם: "והנה הם דברי הבאי, ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה, יעשו שולחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח..." (פירושו לוי' א:ט).

אך אולי ניתן לאשש את טענת רמב"ם (ולפניו מדרש ויקרא רבה). שהרי כל הקורבנות הראשונים – קורבנות קין והבל, קורבן נח ולאחר מכן קורבנות האבות³ – היו קורבנות ספונטניים, בלא שה' ציווה עליהם. בנוסף, באשר לקורבן נח, יושם אל לב שלאחר שהריח ה' את קורבנו אמר בליבו: "לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (ח:כא). הייתכן שה' מגיע למסקנה העגומה בדבר הטבע האנושי גם בעקבות הקורבן שהקריב נח?

ד. ההיתר לאכילת בשר לאחר המבול

סמוך למסופר על קורבן נח והחלטת ה' שלא להוסיף להשמיד את העולם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, מסופר על ברכת ה' לנח, שמורא בני האדם יהיה על בעלי החיים (בר' ט:ב) ועל ההיתר לאכול בעלי-חיים: "כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב"

³ סיפורי האבות מספרים על בניית מזבחות על ידיהם כיוזמה אישית. אברהם – בר' יב:ז; יצחק – בר' כו:כה; יעקב – בר' לג:כ.